

Философския принос на Кант

Едно от най-големите постижения на Ем. Кант е "Критика на практическия разум". В това свое произведение, Кант изтъква, че в областта на морала, съществуват абстрактни и чисто формални повели, които чистият практически разум предявява спрямо постъпките на хората. Тези морални повели намират израз в изискванията на един върховен принцип, висш морален закон, който Кант нарича "категорически императив". Категорическият императив не е извлечен от моралната практика на човечеството, той няма емпиричен характер, той произтича от самата същност на чистия практически разум и има надопитна същност и характер.

Той е категоричен, защото не предполага възражения, обсъждания, колебания, а е императив, защото повелява безпрекословно подчинение и изпълнение на съдържащите се в него нравствени повели. Категорическият императив изисква изпълнение на нравствения дълг независимо и не заради никакви странични, "външни" цели, а изключително заради самия абстрактен дълг. Особено отрицателно отношение Кант има към емоционалните подбуди, които могат да стимулират нравственото поведение. Такива подбуди, според него, нямат нравствен смисъл и даже, когато не влизат в противоречие с повелите на категорическият императив, не могат да бъдат основа за изпълнение на нравствения дълг. Единствено категорическият императив, лишен от всякакви емоционални фактори като чиста и абстрактна повеля на чистия практически разум, може да съдейства за пълноценното изпълнение на нравствения дълг и за високото нравствено поведение на хората. Така например, ако аз помагам на своя приятел от любов към него или го спасявам, воден от чувство на състрадание, то аз според Кант не извършвам истинска нравствена постъпка, защото нормата на тази постъпка не може да има стойност и значение на всеобщ нравствен закон, т.е. в случая аз не се ръководя единствено и само от изискванията на категорическият императив.

Своя изкуствено конструиран висш нравствен закон Кант свързва с редица постулати, т.е. необходими допускания, произтичащи от изискванията на практическия разум.

Първият постулат това е свободата на човешката воля. Ако човек не е свободен да следва гласа на висшия нравствен закон, то той би се лишил от всякакво основание и смисъл.

Освен това, човек в рамките на своя живот не може да разчита, че ще постигне нравствения идеал и блаженство. От тук произтича вторият постулат - необходимостта от допускане на безсмъртието на душата, т.е. възможността за посмъртни награди или наказания. Третият постулат предполага някаква гаранция за справедливо въздействие в отвъдния свят и това пък от своя страна се изразява в предположението за съществуването на някаква върховна причина на висшето благо и това върховно начало е Бог.

Дотук интерпретацията на морала като специфично явление, която Кант прави, разкрива редица съществени грешки и даже консервативни моменти, които се дължат на неговите идеалистически философски възгледи. Същевременно обаче не можем да пренебрегнем обстоятелството, че в неговите възгледи за морала има и редица много прогресивни за времето си положения, някои от които запазват своето прогресивно значение и до днес.

На първо място това са формулировките, които Кант дава на самия висш нравствен закон, на категорическия императив. Така първата формулировка гласи: "Постъпвай така, че максимата, от която се ръководиш в своето поведение, да може да бъде превърната във всеобщ нравствен закон!" Това означава, че когато постъпваш по съответен начин трябва да знаеш, че и другите хора ще постъпват към теб така, както ти постъпваш към тях. Но това предполага идеята за социално равенство, идеята за равните права на всички хора. Тази идея, разработена от ранните буржоазни идеолози, подготвящи френската буржоазна революция, на знамето на която е написано: "Свобода, Братство и Равенство", се превръща по-късно в една илюзия, въпреки искреността на нейните създаатели. И Кант, у когото потайно зреят тези идеи в условията на закъснялото капиталистическо развитие на Германия, искрено плаща данък на тази илюзия, но това не намалява прогресивността на неговите възгледи в това отношение.

Още по-голям прогресивен заряд съдържа втората формулировка на категорическия императив, която гласи: "Постъпвай така, че винаги да се отнасяш към човечеството и в свое лице и в лицето на всеки друг като към цел и никога само като към средство за постигане на други цели!" В тази формулировка се съдържа висок хуманизъм, тя пряко е използвана при формиране възгледите на Маркс, но за съжаление в условията на капиталистическото общество не можа да бъде реализирана и си остана едно искрено пожелание на Кант към човечеството.

Втората трета на XIX век навсякъде в Европа и преди всичко в Германия е време на

поражение на философските интереси. На мястото на идеала за общо философско разбиране на света встъпва този на точните факти, на науката, лабораториите и архивите. Развива се метода на научната работа, а философската идея потъва в ценността. Нейният носител – философът – бива причислен към поетите и художниците, които се радват на свободното си време, а от зложелателите и ненавистниците на философията, той бе обявен за ненужен дилетант.

Най-значителното философско постижение, което получава влияние, е системата на позитивизма на Конт, който окончателно преодолява мита и метафизиката. В своето време Шопенхауер е чужденец. Философията на Фехнер и Лотце е израз на фина епигонска духовност. Английската философия запазва най-много (както за разлика от континента в началото на XIX век) от своята историческа традиция и в последната трета на XIX век е елиминирана.

Най-ясен в това отношение е повратът в Германия, който идва като следствие от краха на Хегеловата школа.

Натурфилософията на Шелинг и Хегел е пример и образец за опита на философа да дедуцира природата от собствената си глава, вместо да я познае чрез наблюдение и експеримент.

Грубият и недодялан материализъм на Бюхнер и Карл Фогт завладява терена на популярната философия и води до шумни борби в рамките на тясната ортодоксия. Този материализъм е проведен през XX век от Ернст Хекел в неговия монизъм, омекотен от един природен естетизъм във връзка с едно пантеистично “всеодушевяване”, но в не достатъчно ясна форма.

Реакцията срещу това презрение към философията започва през 60-те и 70-те години с неокантианството. Направен е опит отново да се съживи философската традиция и да се намери историческата точка на свързване. Основанията, с които отново се посяга към Кант, също са разбираеми. Кант бе последният философ, който не е скъсал с точната природна наука и който я признаваше в нейния пълен обем.

Кант стоеше преди развитието, което доведе до задънена улица и катастрофа

натурфилософията на Шелинг и Хегел. Той имаше какво да каже на представителите на природната наука, без да засяга и настъпва в техните права, но също можеше и да допълни и задълбочи тяхната проблематика. Така и в това отношение Кант бе видян от първите представители на неокантианството, били те от лагера на философията или от този на природната наука като Хелмхолц.

Август Либман в своята темпераментна книга на младини вижда във всички по-късни философи епигони, които трябва отново да се върнат и да се свържат с Кант преди епигонската им философия да ги подведе по неверния път, който в края на краищата доведе до поражението на философията въобще.

Фридрих Алберт Ланге признава неограничено правото на природонаучния материализъм. Но той трябва да бъде допълнен чрез един въпрос, който самата природна наука не може да си постави: какво е материята и в какъв вид тя съществува? Този философски въпрос води до възгледа за философските предпоставки, които лежат в понятието “материя” и ние трябва да разберем, че материята не е нещо по себе си, а постулат на разума, изработен от формите на нагледа и мисълта, които са посочени от Кант. Природните науки работят с известни предпоставки – пространство, време, причинност. Тези предпоставки трябва да бъдат изследвани относно техния смисъл, произход, обем, значение и възможност за вариация. Когато Хелмхолц се посвещава на тези изследвания и с това прекрачва границата между природна наука и философия, той се намира близо до Кант и неговите констатации.

Неокантианството не е единственото доминиращо в Германия през 80-те и 90-те години направление. То обаче подчертано се стреми да обнови философския дух и философията. Развитието на това обновление води до историческия въпрос: какво е мислел Кант, относно какво е питал и в какво се състои същността на неговата философия; също и предметния въпрос: как на базата на Кантовата философия при свободно ползване и консенквентно по-нататъшно образуване на основните ѝ мисли и с елиминиране на “само исторически обусловеното” в нея може да се сътвори една съответстваща на съвременното положение и на интересите на сегашното време неокантианска философия. И двата въпроса са естествено неразрешимо свързани: търсеното обновление и по-нататъшно образуване на Кантовата философия зависи от това, къде виждаме нейната същност, нейната тенденция и основните ѝ мисли.

В това развитие неокантианството скоро се разделя на редица отделни направления и школи. Както и след появата на критиката на разума, спорът се върна отново към “нещото по себе си”, но също и към критиката (както казва Якоби), тъй като усетът и

многообразието на нагледа трябваше да бъдат дадени на съзнанието от афекцията на нещото по себе си. Понятието за причина обаче трябваше да намери приложение само в света на явлението и така заключението за възприятие от едно афициращо нещо по себе си се явява недопустимо. Подобно на старото кантианство, което от Райнхолд премина през Маймон и Якоби до Фихте, неокантианството от марбургски тип се стремеше на мястото на изброяването на категории и изразни форми да постави едно систематично извеждане, една действителна дедукция, която да направи разбираемо, защо нашето познание си служи тъкмо с тези понятия. Прави се опит за преодоляване на противоположността между наглед и мисъл и то в полза на мисълта, за да можем на мястото на присъщата на нагледните форми сурова фактичност да поставим разумната необходимост.

Кант доказва, че пространството и времето са форми на нагледа и че основните принципи на чистата природна наука са принципи на едно възможно познание от опит и важат като такива (като принципи и в този случай). Но той не доказва, че нагледът на тези форми трябва да предхожда взетите от традицията категории. Рационалистичната тенденция на старото кантианство достига кулминацията си при Хегел, който провежда Кантовата дедукция на чистите разсъдъчни понятия не само като дедукция на действителността, но и я разпростира върху всички понятия на науката, включително и върху емпиричните.